

A magyar határ menti nagyvárosok határon átnyúló kormányzásának vizsgálata az EGTC-kben és INTERREG-projektekben betöltött szerepük alapján

Governance characteristics of big cities in border regions of Hungary based on their role in EGTCs and INTERREG projects

FEKETE DÁVID

FEKETE Dávid: egyetemi adjunktus, Széchenyi István Egyetem Regionális-tudományi és Közpolitikai Tanszék; 9026 Győr, Egyetem tér 1.; fdavid@sze.hu; <https://orcid.org/0000-0002-8097-2496>

KULCSSZAVAK: nagyvárosi kormányzás; határ menti együttműködés; európai területi együttműködési csoportosulás; INTERREG; többszintű kormányzás

ABSZTRAKT: Napjainkban a nagyvárosok egyre fontosabb szerepet játszanak az európai területi politikában. A nagyvárosok kormányzása már rég nem kizárólagos feladata a helyi önkormányzatnak; a kormányzásban résztvevők köre folyamatosan bővül, továbbá a nagyvárosok térségükkel együtt élnek, s ezek a vonzáskörzetek országhatárokat is átléphetnek.

Jelen tanulmány fókuszában a határ menti magyarországi nagyvárosok kormányzási gyakorlatának vizsgálata áll. A tanulmányban azonos szempontok szerint elemzett hat, 100 000 fő feletti nagyváros: Győr, Pécs, Szeged, Debrecen, Miskolc és Nyíregyháza. Ezek a városok a határ közelében fekszenek, sok esetben természetes régióközpontként tartja számon őket a határon túli területek lakossága is. A nagyvárosok határon átnyúló kormányzási hatásait két dimenzióban elemezzük. Egyrészt a nagyvárosok formalizált, határon átnyúló területi együttműködési szervezetben való részvételét vizsgáljuk, ennek indikátora valamely európai területi együttműködési csoportosulásban (EGTC) betöltött szerep. A második vizsgálati dimenziót a határon átnyúló projektek megvalósításában való részvétel jelenti, indikátorként a hat nagyváros jelenleg is folyamatban lévő INTERREG projektjei szolgálnak.

Noha megfelelő feltételrendszerek alakultak ki, nagyvárosaink többsége mégsem él a lehetőségekkel. A vizsgálat bizonyította, hogy az első indikátorként kiválasztott EGTC tagság mindössze a vizsgált nagyvárosok felében áll fenn, ezek közül valódi aktivitást mindössze két nagyváros (Pécs és Győr) mutat. A projektalapú együttműködéseket vizsgálva pusztán három olyan projekt van, mely határ menti térségben valósul meg, s azok két nagyvároshoz (Győr és Szeged) kötődnek. A határ menti kormányzási struktúrák kiépítésében a vizsgált hat nagyvárosból kettő (Miskolc, Debrecen) semmilyen tevékenységet nem mutat a meghatározott indikátorok alapján, Nyíregyháza esetében a formális keret ugyan létrejött, de valódi aktivitás nem tapasztalható.

Dávid FEKETE: *assistant professor, Department of Regional Studies and Public Policy, Széchenyi István University; Egyetem tér 1., H-9026 Győr, Hungary; fdavid@sze.hu; <https://orcid.org/0000-0002-8097-2496>*

KEYWORDS: *metropolitan governance; cross-border cooperation; European Grouping of Territorial Cooperation; INTERREG; multi-level governance*

ABSTRACT: *Big cities are playing an increasingly important role in European spatial policy nowadays. Governing big cities is no longer the sole responsibility of local governments; the number of actors (civic organizations, stakeholders, universities, economic actors, companies etc.) involved in governance is constantly expanding. Moreover, big cities cohabit with their agglomerations, that may as well cross national borders.*

The aim of this paper is to examine the governance practices of big Hungarian cities in border regions through the analysis of six cities with over 100,000 inhabitants: Győr, Pécs, Szeged, Debrecen, Miskolc and Nyíregyháza. These cities are located in border regions, and in many cases are also considered a natural regional center by the population of the cross-border areas. The cross-border governance effects of the examined cities are analyzed in two dimensions: participation of large cities in a formalized cross-border territorial cooperation organization, such as the European Grouping of Territorial Cooperation (EGTC), and participation in the implementation of cross-border projects, where indicators are the ongoing INTERREG projects of the six cities. Our findings indicate that although the appropriate institutional framework has been developed, most of these Hungarian cities do not use their opportunities. Only half of the examined large cities have EGTC membership but two large cities (Pécs and Győr) show real activity.

The examination of project-based collaborations indicated only three implemented projects in the border area connected to two cities (Győr and Szeged). In terms of cross-border governance structures, two (Miskolc, Debrecen) of the six large cities do not show any activity while in the case of Nyíregyháza the formal framework has been established, but no real activity could be traced. The study argues that Hungarian big cities need to place more emphasis on strengthening their cross-border governance, organizing and coordinating their natural surroundings in the future. It is necessary to establish multi-stakeholder, functioning EGTCs in the border regions, to identify and involve key partners across the border, and to identify the common development needs of the border region.

Bevezetés

Napjainkban a nagyvárosok egyre fontosabb szerepet játszanak az európai területi politikában, ezt a szerepüket a regionális tudományok szakértői jó ideje vizsgálják, figyelik a nagyvárosok helyzetének alakulását, fejlődési pályáit. Mivel Európában a nagyvárosok egyre meghatározóbbak mind gazdasági teljesítményük, mind pedig népességkoncentráció képességük alapján, az elmúlt évtizedekben a regionális tudományok terén zajló kutatások, diskurzusok kedvelt témáivá váltak. A városkutatás „divatja” itthon is teret hódított a 2000-es években.

A nagyvárosok elemzése számtalan dimenzióban került a regionális tudományi kutatások homlokterébe, ezek egyik fontos csoportja a nagyvárosok kormányzásával foglalkozik. Az európai városfejlődési trendek a nagyvárosi kormányzás területén az utóbbi időben két irányba mutatnak:

- A nagyvárosok kormányzása már rég nem kizárólagos feladata a helyi önkormányzatnak, a kormányzásban résztvevők köre folyamatosan bővül, egyre több új szereplő lép be a politikacsinalás e mezőjébe: gazdasági szereplők, civil szervezetek, felsőoktatási intézmények stb.
- A nagyvárosok hatása, kormányzási potenciálja nem áll meg a település közigazgatási határainál: a nagyvárosok térségükkel együtt élnek, a településüket körülvevő vonzaskörzetből napi szinten ingáznak az emberek, a

vonzáskörzetben létrejöhetnek kisebb alközpontok (policentrikus város-régió koncepciója), ráadásul ezek a vonzáskörzetek országhatárokat is átléphetnek.

Jelen tanulmány fókuszába a magyarországi határ menti nagyvárosok kormányzási gyakorlatának vizsgálata áll, figyelemmel a fent felvázolt két meghatározó trendre. A kutatás kérdései a következők:

1. A határ menti magyar nagyvárosok kormányzásának léteznek-e formalizált intézményi keretei?
2. A magyar nagyvárosok együttműködnek-e intézményesített formában határon túli vonzáskörzetük településeivel, szervezeteivel?
3. Léteznek-e olyan projektjellegű együttműködések, melyek erősítik a határ menti nagyvárosok kormányzási tevékenységét?
4. Milyen mértékben vesznek részt a határ menti projektekben a nem kormányzati szereplők?

A vizsgálati körbe hat nagyváros került. Ismert, hogy a regionális tudományok hazai művelői rendre szembesülnek a magyar településhálózat aránytalanságaival, azzal a szembetűnő helyzettel, hogy óriási szakadék tátong a főváros és a népesség-számban Budapestet követő Debrecen között (a főváros lakossága közel tízszerese a második legnépesebb városénak). Mivel az első világháború után a magyar városszám fontos és fajsúlyos alkotóelemeinek nagy része a trianoni határokon kívül rekedt, továbbá az 1950-es években megvalósult a „Nagy-Budapest” koncepció, a XX. század második felére ez az aránytalanság állandósult. Az 1. táblázatban láthatók az egyes településtípusok népességszám szerint, az ENSZ Demográfiai Évkönyve (United Nations 2016), továbbá a magyarországi gyakorlat alapján.

Látható, hogy a nemzetközi értelmezés szerint Magyarország egy metropoliszal rendelkezik, nagyvárosi kategóriába eső települése ugyanakkor nincs. Hazai viszonylatban viszont a nagyvárosi kategóriába soroljuk a 100 ezer és 1 millió fő közti lakosságszámú városokat. Ennek oka, hogy bizonyos regionális központi feladatokat ezek a városok látnak el hazánkban, többen közülük jelentős agglomerációval, vonzáskörzettel rendelkeznek és a magyar városszám jelentős elemeinek számítanak (Rechnitzer 2019). A tanulmányban azonos szempontok

1. táblázat: Az egyes településtípusok népességszám alapján

	Settlement types by population ENSZ Demográfiai Évkönyv	Magyarország
Metropolisz	1 millió lakos fölött	1 millió lakos fölött
Nagyváros	500 ezer és 1 millió lakos között	100 ezer és 1 millió lakos között
Középváros	100 ezer és 500 ezer lakos között	20 ezer és 100 ezer lakos között
Kisváros	20 ezer és 100 ezer lakos között	5 ezer és 20 ezer lakos között
Község		5 ezer lakos alatt

szerint elemzett hat, 100 ezer fő feletti nagyváros: Győr, Pécs, Szeged, Debrecen, Miskolc és Nyíregyháza.¹

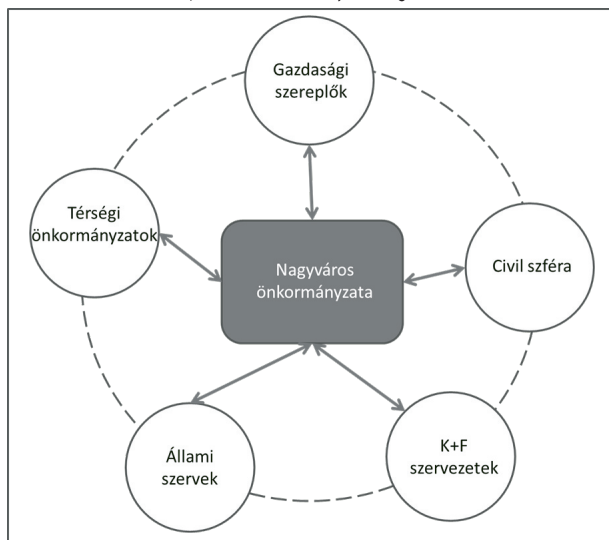
A tanulmány elsősorban a határ menti magyar nagyvárosokkal kapcsolatos intézmények, határon átívelő európai uniós projektek elsődleges adatainak gyűjtésével és elemzésével készült.

A nagyvárosi kormányzás evolúciója

A nagyvárosok fejlődése, különösen is kormányzási mechanizmusaik, módszereik az elmúlt években fontos szeletét képezték a regionális tudományi kutatásoknak, s a témában számos új eredmény született (lásd Balázs 2014; Faragó 2006; Fekete 2017a, c; Horváth M. 2012, 2015; Lefèvre 1998; Nelson-Foster 1999; Pálné 2008, 2015; Sybert 1999). A városrégiókat ma olyan funkcionális térként értelmezik, melyben egy vagy több városmag is található, körülöttük pedig agglomerációs és szuburbanizációs folyamatok zajlanak az urbanizációs folyamatok hatására (Somlyódyiné 2011). A városok közigazgatási határai értelemszerűen nem esnek egybe funkcionális határaikkal, az azokat körbevevő agglomerációkban is jelentős népesség koncentrálódik, sűrűsödnek a gazdasági, szolgáltatási és kereskedelmi tevékenységek. A város és térsége problematikát többféle módon is megpróbálták már feloldani. A kezdeti időszakban (az 1800-as évek végétől 1945-ig) az európai városok egyszerűen bekebelezték a határaikon lévő ipar- és gyárvárosokat, azok a közigazgatási határon belülre kerültek. A II. világháborút követően az egyes országok kormányzati szinten ösztönözték vagy kényszerítették ki a nagyvárosi szintű igazgatási rendszereket, ám ezek a rendszerint bürokratikus szervezetek az újraelosztó regionális politika képviselőiként az 1980-as években megbuktak. Az endogén gazdasági fejlődés koncepciójának terjedése révén a nagyvárosok ekkor nyitottak a gazdasági és a civil szféra irányába. Napjainkban az önkéntes, elsősorban gazdaságfejlesztési fókusszal rendelkező, merev intézményi struktúrákat kerülő együttműködések korszakát éljük (Somlyódyiné 2011). Ebben az időszakban a hálózatos kormányzás módszere terjed a nagyvárosokban (1. ábra), laza horizontális struktúrák jönnek létre (Somlyódyiné 2008), gyakran kormányzati szereplők nélkül (Pálné 1999), sőt, az USA-ban gyakran az önkormányzatok nélkül (Oakerson 2004), a szereplők közti koordináció pedig ún. intézményi kollektív cselekvésen keresztül valósul meg (Feiock 2004). Az európai tapasztalatok azonban a városi szervezetek aktív közreműködését mutatják, sőt, előfordul, hogy a korábbi időszakok intézményes keretei a governance-típusú irányítással párhuzamosan ma is jelen vannak.

Ezeket az együttműködési rendszereket tartják a fejlődés zálogának az ún. innovációs folyamatmodellek is, így a széles körben ismert, a kormányzat – felsőoktatási intézmény – gazdasági szereplők együttműködésén alapuló Triple-Helix-modell (Etzkowitz, Leydesdorff 1996, 2000), illetve ennek civil szervezetekkel

1. ábra: A hálózatos nagyvárosi kormányzás szereplői
Actors of multi-level metropolitan governance

Forrás: Fekete 2017d, 26.

(Quadruple-Helix), továbbá környezeti szempontokkal (Quintuple-Helix) kibővített variációi (Carayannis, Campbell 2012; Carayannis, Barth, Campbell 2012; Vas 2012). Szintén a különböző szereplők együttműködésén alapulnak a városrezsim-elméletek is, melyek lényege, hogy a helyi fejlesztéspolitika elsősorban a helyi érintettek bevonására fókuszál (Pálné 2010; Stone 1989; Stone, Sanders 1987). A helyi gazdaságfejlesztéssel foglalkozó szakértők is kiemelik annak jelentőségét, hogy a korábbi gyakorlatot (multinacionális vállalatok letelepítése, beágyazása, szűk döntéshozó kör) meghaladva az 1990-es évektől az üzleti és a civil szféra erőteljes partnersége érhető tetten a helyi gazdaság fejlesztésénél (Bajmócy 2011).

A nagyvárosi határ menti együttműködések esetében több szerző is kiemeli az európai területi együttműködési csoportosulások jelentőségét. A magyar-szlovák határ menti önkormányzati együttműködések lehetőségét áttekintő elemzésből kiderül, hogy a kezdeti, nemzeti érzelmű együttműködések felváltották a projektalapú kooperációk, azonban az eltérő közigazgatási berendezkedés, a közép-szintek eltérő kompetenciái nehezítik a közös munkálkodást. Mindezek ellenére már a 2000-es évek első évtizedének végére kialakultak a stabilnak mondható, szolgáltatásokat szervező és állandó munkakapcsolatot biztosító együttműködések (Mezei, Tóth 2008). Konkrét elemzések születtek arról is, hogy egyes határ menti nagyvárosi régiókban milyen szerepet játszhatnak az EGTC-k. Egy győri esettanulmány megállapítja, hogy az Arrabona EGTC néhány változtatás után (pl. a tagság jelentős kibővítése, szakmai bizottságok alakítása) alkalmas lehetne a győri központú határon átnyúló térség folyamatainak szervezésére (Fekete 2017b). Heintel és szerzőtársai (2015) az Írott-kő–Geschriebenstein természetvédel-

mi terület példáján a regionális kormányzás szempontjából elemzik a határon átnyúló együttműködés lehetőségeit és korlátait, és megállapítják, hogy önmagában egy határon átnyúló természeti övezet léte nem jelent garanciát arra nézve, hogy kialakuljanak a közös szervezeti keretek a fejlesztésekhez szükséges források lehívására.

A 2. táblázatban a modern időszak gazdaságfejlesztése és a posztmodern időszak gazdasági kormányzásának különbségei olvashatók. A kormányzás-típusú együttműködések ebben az esetben is a szereplői kör kibővítésével jártak együtt, az alulról felfelé történő beavatkozás látható, mely elsősorban keresletorientált és inkább a soft befektetésekre koncentrált.

Ráadásul azok a városok, melyek transznacionális vállalatokat tömörítenek, különleges helyzetben vannak, hiszen a náluk otthonra lelt nagyvállalatok révén bekapcsolódnak a globális logisztikai láncokba, így sokszor hazai városhálózatukból kilépve a globális városhálózat részévé válnak (Enyedi 2012). A vizsgált nagyvárosok közül legerőteljesebben Győr és Kecskemét érintett ezen a téren, hiszen jelentős járműipari vállalatoknak adnak helyet (Audi, Mercedes), továbbá a jövőben a BMW-gyárberuházás kapcsán minden bizonnyal Debrecen ilyen típusú pozícióinak erősödésével is számolni kell.

A többségében gazdasági megközelítésből kiinduló kormányzási modellek és módszerek mellett újabban előtérbe kerültek a szakirodalomban a kulturális kormányzással foglalkozó elemzések (Moon 2001; Schmitt 2011). Ennek oka, hogy a kulturális miliő alakítása, egy város kreativitásának kibontakoztatása szintén nem az önkormányzatok kizárólagos felségterülete, sokkal inkább egy széleskörű partnerségen alapuló folyamat. Ez a vetület Magyarországon is felértékelődött az elmúlt időszakban, hiszen a kutatás keretében vizsgált hat nagyváros közül három (Győr, Debrecen, Székesfehérvár) is pályázott a 2023-as Európa Kulturális Fővárosa² címre.

2. táblázat: A modern gazdaságfejlesztés és a posztmodern gazdasági kormányzás beavatkozásai
Interventions of modern economic development and postmodern economic governance

	<i>Modern gazdaságfejlesztés</i>	<i>Posztmodern gazdasági kormányzás</i>
Beavatkozás filozófiája	Kínálatorientált	Keresletorientált
Beavatkozás fő eszközei	Hard infrastruktúra fejlesztése	Soft befektetések, gazdasági miliő alakítása
Beavatkozás iránya	Top-down	Bottom-up
Beavatkozás kedvezményezett csoportjai	Gazdasági szereplők	Gazdasági-, felsőoktatási-, kutatás-fejlesztési intézmények és szervezetek

Forrás: saját szerkesztés

A magyar nagyvárosok kormányzásának nemzetközi dimenziói

A vizsgált hat nagyváros a magyar határ közelében fekszik, sok esetben természetes régióközpontként tartja számon őket a határon túli területek lakossága is. A nagyvárosok határon átnyúló kormányzási hatásait két dimenzióban vizsgáljuk. Egyrészt megnézzük, hogy a nagyvárosok közül melyek érintettek valamilyen formalizált, határon átnyúló területi együttműködési szervezetben. Ennek indikátora valamely európai területi együttműködési csoportosulásban (EGTC) betöltött szerep. Egy ilyen formalizált együttműködés ugyanis sokat elárul a nagyváros szerepfelfogásáról: részt vesz-e ilyen együttműködésben? Amennyiben igen, képes-e abban vezető szerepet játszani? Mennyiben tudja irányítani a szervezet keretében zajló munkát? Képes-e hazai és határon túli vonzáskörzetében lévő településekkel közösen működtetni egy szervezetet? Ezekre a kérdésekre választ kaphatunk az érintett EGTC-k vizsgálatán keresztül.

A magyar nagyvárosok határon átnyúló kormányzási tevékenységének másik fontos fokmérője lehet, hogy milyen határon átnyúló projektek megvalósításában vesznek részt, azokban játszanak-e vezető szerepet? Milyen területek mentén alakítják ki együttműködéseiket? Milyen szereplői kört vonnak be a határon átnyúló projektek megvalósításába? Fenti kérdések megválaszolásához a hat nagyváros jelenleg is folyamatban lévő INTERREG projektjeinek elemzését hívjuk segítségül.

A nemzetközi dimenzió indikátoraként tehát az európai területi társulásokban való intézményesített megjelenés, továbbá az INTERREG projektben való részvétel került meghatározásra. (3. táblázat)

3. táblázat: A nagyvárosi kormányzás határ menti vetületének dimenziói és indikátorai
Dimensions and indicators of metropolitan governance in cross-border regions

<i>Dimenzió</i>	<i>Indikátor</i>
Nagyvárosi kormányzás nemzetközi dimenziói	Részvétel EGTC-ben
	Részvétel INTERREG projektben

Forrás: Saját szerkesztés

Részvétel EGTC-ben

Az Európai Unió regionális politikája a kezdetektől fókuszál az állam alatti területi egységek támogatására, azok határon túli együttműködéseinek erősítésére. A 2000-es évek közepére érett be a Régiók Bizottságának hosszas előkészítő munkája, mellyel az önkormányzatok és régiók határon túli együttműködéseinek jogi feltételrendszerét kívánták megteremteni. Az Európai Parlament és a Tanács 1082/2006/EK rendelete vezette be a közösségi jogba az európai területi együttműködési csoportosulás fogalmát (*European Grouping of Territorial Cooperation*, röviden EGTC, magyarul európai területi társulás, röviden ETT), a joganyagot

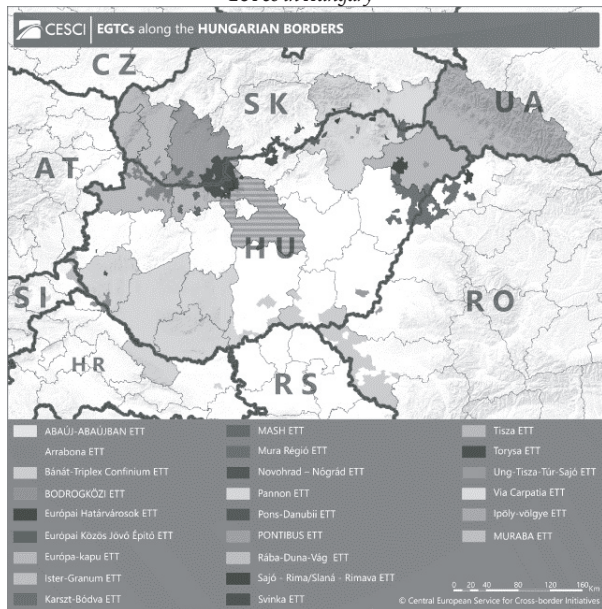
később az Európai Parlament és a Tanács 1302/2013/EU rendeletében módosította, kiegészítve, pontosítva a korábbi rendelkezéseket. Az EGTC lényege, hogy az önkormányzatok, régiók és az államok határon átnyúló, transznacionális vagy régiók közötti együttműködést tudnak létrehozni más európai uniós tagállamok vagy harmadik államok jogalányaival. Vagyis nemcsak az európai uniós tagállamok önkormányzatai működhetnek együtt, hanem a kooperációba a tagjelölt országok helyhatóságai is bevonhatók. Fontos hangsúlyozni, hogy az EGTC-k a szabályok értelmében jogi személyiséggel rendelkeznek, így az önkormányzatok és régiók ezen a szervezeten keresztül képesek európai uniós források lehívására. Mindez azt is jelenti, hogy az EGTC saját költségvetéssel, szervezettel és szerződő képességgel rendelkezik, ingó és ingatlan vagyonhoz is juthat. A jogi személyiség szempontjából döntő a székhely szerinti ország joga, ugyanis azt a jogrendszert kell alkalmazni az EGTC működése során.

Hazánk gyorsan, az első európai uniós joganyag megjelenését követő évben átültette a magyar jogrendbe a szabályozást (2007. évi XCIX. törvény az európai területi együttműködési csoportosulásról), majd a szükséges módosításokat, kiegészítéseket is megtette a magyar jogszabályok rendszerében (2010. évi CXXVI. törvény, 2014. évi LXXV. törvény, 485/2017. (XII. 29.) Kormányrendelet). A hazai szabályozás értelmében az alábbi tevékenységek ellátásával kapcsolatban lehet EGTC-t alapítani: közlekedés, környezetvédelem, oktatás, nevelés, egészségügy, elsősegély, energiafelhasználás, innovációs eszközök, K+F, kultúra, munkahelyteremtés és -fejlesztés, szociális szolgáltatások, turizmus, sport, mezőgazdaság (egtc.kormany.hu 2018).

Az alábbi térképen azok az EGTC-k láthatók, melyek a magyar határ menti térségekben működnek. Önmagában az a tény, hogy a lehetőség megteremtését követő egy évtizedben 24 ilyen területi együttműködési szervezet jött létre, mutatja, hogy a határ menti területek érdeklődnek egymás iránt, megfigyelhető a határ menti kapcsolatok élénkülése. Az együttműködések két formáját különíthetjük el: egyrészt a határ menti megyei önkormányzatok együttműködésén alapuló EGTC-k, másrészt pedig a határ menti városok és települések részvételével működő együttműködések. A vizsgálatba vont magyar nagyvárosok közül mindössze három (Győr, Pécs és Nyíregyháza) kapcsolódik EGTC-hez, míg Debrecen, Szeged és Miskolc nem tagja ilyen típusú együttműködésnek (2. ábra).

A Pannon EGTC 2010-ben jött létre pécsi székhellyel. A több, mint 60 tagot számláló EGTC három európai uniós tagállam területén működik, így magyar, horvát és szlovén résztvevőkkel bír (3. ábra). Azon ritka EGTC-k közé tartozik, melyek a megyei önkormányzatokat és a nagyvárosokat egy közös szervezetbe tömörítik. A tagok nagy része magyarországi település, illetve megye, így megtaláljuk Pécs mellett a térség megyei jogú városai közül Szekszárdot, Kaposvárt, Zalaegerszeget, több kisvárost és kistélepülést, Pécs, Tolna, Baranya és Zala megyék önkormányzatait, valamint a Pécsi Tudományegyetemet és a Duna-Dráva Nemzeti Parkot. Horvát részről a határ menti négy zsupánság (megye) mellett három te-

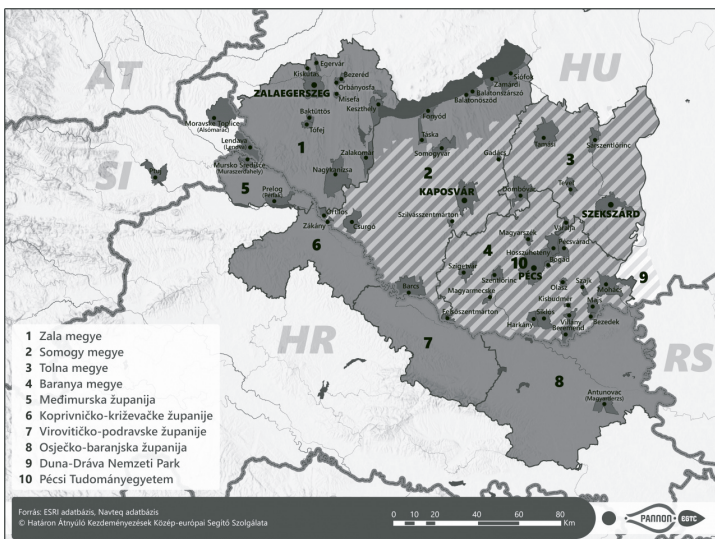
2. ábra: A magyarországi EGTC-k
EGTCs in Hungary

Forrás: egtc.kormany.hu/terkepek (2019)

lepülés csatlakozott az együttműködéshez, míg a szlovén oldalról szintén három település (köztük Lendva) tagja az EGTC-nek.

3. ábra: A Pannon EGTC területe
Area of Pannon EGTC

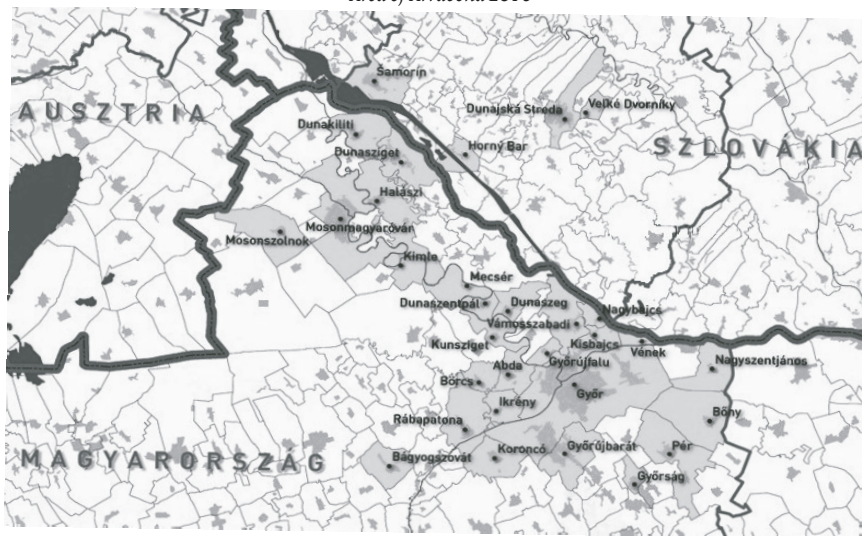
Forrás: pannonegct.eu/hu/map (2019)

A Pannon EGTC tevékenysége során folyamatosan kezdeményez, lehetőségeket biztosít a résztvevő települések vezetői, civil és gazdasági szervezetei számára, az elmúlt időszakban több közös projektet is végrehajtottak a határ menti kapcsolatok erősítése érdekében, jelenleg is részesei INTERREG, illetve egyéb futó projekteknek (lásd a későbbiekben). A Pécs környéki EGTC tehát láthatóan nagy számban tudott megszólítani környékbeli településeket, amelyek csatlakozásukkal a déli háttérterésben zajló folyamatokba aktívan be tudnak kapcsolódni. Örömteli, hogy az önkormányzatok mellett az egyetem és a nemzeti park is csatlakozott az együttműködéshez, ez unikális a vizsgált EGTC-k között. Véleményem szerint az EGTC súlyát nagyban tudná növelni, ha képes lenne megszólítani és integrálni a határ menti szlovén és horvát térségi funkcióval rendelkező városokat, így beemelve az együttműködésbe a Muraszombat-Varasd-Verőce-Eszék „tengelyt”.

2011-ben alakult meg Győrben az Arrabona EGTC. Már a névválasztás is utal a térség központjára, hiszen az alapítók (Győr, Mosonmagyaróvár, Dunaszerdahely, Somorja) Győr ókori római nevét választották az újonnan létrehozott együttműködés számára. Jelenleg közel 30 tagtelepüléssel bír a szervezet, mely hangsúlyozottan az egyes települések együttműködésére épít, annak nem tagjai egyik oldalról sem a megyei önkormányzatok. A csatlakozott települések Magyarországról és Szlovákiából, zömmel a Győr környéki térségből, a Szigetközéből és a Csallóközből kerülnek ki (4. ábra).

Az Arrabona EGTC az alapítást követően egyrészt növelte tagtelepüléseinek számát, másrészt folyamatosan nyújtott be különböző, a tagtelepülések együttműködését elősegíteni kívánó pályázatokat. Az első évek pályázati sikertelenségé-

4. ábra: Az Arrabona EGTC területe
Area of Arrabona EGTC

Forrás: arrabona.eu/index.html (2019)

gével párhuzamosan az EGTC kiépítette projektmenedzsment-szolgáltató tevékenységét, így számos győri és más települések által elnyert projekt menedzsmentjét is elvégezte. Pályázatírói és projektszervezési feladatokat látott el pl. a győri ipari park iparvágány bővítésével, a Rábcatoroki kistérség LEADER projektjeivel, falubuszbeszerzési projektekkel stb. kapcsolatban. A későbbiekben látni fogjuk, hogy Győr – az Arrabona EGTC-n keresztül – vezetésével jelenleg is folyamatban van két határ menti INTERREG projekt végrehajtása, mely növeli az intézményi kapcsolatok számát a régióban. Az Arrabona EGTC jövője szempontjából szintén fontos kérdés, hogy képes lesz-e növelni felvidéki tagtelepüléseinek számát, hiszen a határ túloldalán még bőven vannak kiaknázatlan területek. Egyelőre kérdéses, hogy ez mennyire lesz sikeres a jövőben, azt azonban érdemes hangsúlyozni, hogy az EGTC felismerte a további bővítés szükségességét: ennek érdekében 2018-ban megnyitotta irodáját Dunaszerdahelyen, amely kifejezetten a határon túli településekkel való intenzív kapcsolattartást és -építést szolgálja.

A harmadik érintett EGTC az Európai Határvárosok EGTC nevet viseli. Viszonylag új keletű együttműködésről van szó, hiszen 2014-ben alapította hazai részről Nyíregyháza, román oldalról pedig Szatmárnémeti. A taglétszám az alapítás óta nem bővült, jelenleg is a két alapító tag alkotja az együttműködést. A csoportosulás célja a határ menti fejlesztési programok kidolgozása és végrehajtása, lehetőség szerint európai uniós finanszírozás becsatornázásával. Az alapítás éve alapján feltételezhető, hogy a 2014-2020-as időszak pályázati forrásaira már pályázni kívántak a tagok. Nyertes pályázatról azonban nem tudunk, az együttműködés honlapja más információkat nem nyújt. Az Európai Határvárosok EGTC-vel kapcsolatban mindenképp pozitív fejleményként értékelendő, hogy a határ menti két nagyváros annak megalapításáról határozott és célrendszerében a további együttműködést és közös térségfejlesztést határozta meg. Ahhoz azonban, hogy a kitűzött célokat el tudják érni, mindenképpen szükséges mind hazai, mind román oldalon megszólítani a vonzáskörzetükben lévő kisebb településeket, meggyőzni azokat a csatlakozás szükségességéről.

Győr és Pécs tehát a lehetőség megteremtését követően viszonylag gyorsan közreműködött a városrégiójában működő EGTC megalapításában, mindkét szervezet hosszú ideje működik, s az elmúlt években jelentősen tudta növelni tagjainak számát. Győr a térségét hangsúlyozottan Dunaszerdahely kiemelt partnerségével alakítja, Pécs esetében nincs ilyen meghatározó, határon túli szereplő, az együttműködésben ugyanakkor a hazai és a megyei önkormányzatok is részt vállalnak. Nyíregyháza viszonylag fiatal EGTC-vel rendelkezik, melyet Szatmárnémetivel közösen hozott létre (4. táblázat). A jövőben mindegyik érintett város esetében a partneri kapcsolatok szélesítése és mélyítése jelentheti a városrégió szintű kormányzási együttműködések erősítésének zálogát. A potenciális határon túli nagyvárosi partnerekkel rendelkező magyar nagyvárosok számára pedig különösen is ajánlott lenne ilyen típusú együttműködések kialakítása, a várostérségük határon átnyúló dimenziójának erősítése érdekében (pl. Debrecen-Nagyvárad, Szeged-Újvidék, Miskolc-Kassa relációk).

4. táblázat: A magyar nagyvárosok részvétele az EGTC-kben
The role of Hungarian big cities in EGTCs

	<i>Győr</i>	<i>nyiregynaza</i>	<i>reca</i>
	Arrabona EGTC	Európai Határvárosok EGTC	Pannon EGTC
Alapítás éve	2011	2014	2010
Fő határon túli partnerváros	Dunaszerdahely	Szatmárnémeti	-
Székhely	Igen	Igen	Igen
Taglétszám	28	2	66

Forrás: saját szerkesztés

Részvétel INTERREG projektekben a 2014-2020-as időszakban

Az Európai Unió regionális politikájának kipróbált eszközét képezik az INTERREG projektek. A jelenleg ötödik sorozatát élő program célja, hogy támogassa a különböző tagországok nemzeti, regionális és helyi szereplői közti közös akciók megvalósítását. A program háromféle interakciót támogat: a határ menti projektek keretében két-három ország határ menti térségei működnek együtt a határon átnyúló gazdasági és társadalmi kapcsolatok fejlesztése céljából. A transznacionális együttműködések az országos szintek feletti területi egységek kapcsolatainak létrejöttét támogatják, az európai térség területi integrációját segítik elő, míg az interregionális programok az egész Európai Unió területét lefedik, céljuk, hogy elősegítsék a résztvevők közti tapasztalatcserét, ráadásul az interregionális programokban Európai Unión kívüli országok is részt vehetnek (palyzat.gov.hu).

Az alábbiakban a hat nagyváros folyamatban lévő INTERREG pályázatainak elemzése következik. Vajon milyen témával foglalkoznak elsősorban ezek a projektek? Milyen hatással lehetnek a nagyvárosok határon átnyúló együttműködési kapcsolataira? Találunk-e példát kifejezetten a kormányzást elősegítő projektekre? Vezető vagy projektpartneri szerepet játszanak az egyes városok? A nagyvárosokhoz kapcsolódó INTERREG projektek összegyűjtésekor azokat a projekteket vettük figyelembe, melyekben az érintett város közvetlenül, az általa irányított EGTC-n vagy valamely meghatározó intézményén keresztül vesz részt (5. táblázat).

Győr esetében két, jelenleg is futó INTERREG projektet nevezhetünk meg, mindkettő a határ menti (magyar-szlovák) együttműködések erősítését tűzte ki célul. A vezető partner mindkét esetben az az Arrabona EGTC, mely győri székhellyel, aktív győri jelenléttel működik, s több mint 30 határ menti települést foglal magába. A Builcogreen projekt a városüzemeltetési, városi szolgáltatások-

5. táblázat: A magyar nagyvárosok INTERREG projektjei (2014-2020)
 INTERREG projects of Hungarian large cities (2014-2020)

	Győr	Debrecen	Miskolc	Nyíregyháza	Pécs	Szeged
Projekttek száma	2	1	2	2	1	2
Projekttek fő területei	Kultúra, városüzemeltetés	Élelmiszeripari kutatás	Energiahatékonyság, közlekedés	Kultúra, közlekedés	Örökségvédelem	Kultúra, városüzemeltetés
Fő határon túli partner(ek) a városrégiókból	Dumaszerdahely, Csallókői települések	Nincs	Nincs	Nincs	Nincs	Szabadka, Újvidék és térsége
Státusz	Vezető (2)	Partner (1)	Partner (2)	Partner (2)	Partner (1)	Partner (2)

Forrás: saját szerkesztés

kal kapcsolatos tapasztalatok cseréjét, az erőforrások optimálisabb felhasználását szolgálja a határ menti térségben. A projekt keretében négy település, Győr, Mosonmagyaróvár, Dunaszerdahely és Somorja együttműködése a meghatározó, az önkormányzatok mellett a helyi szolgáltató cégek is fontos szerepet játszanak az együttműködésben. A kérdéses területen folyamatos interakciók alakulnak ki a résztvevő szervezetek képviselői között, céljuk pedig végső soron a városi közszolgáltatások optimálisabb szervezése a határ menti térségben, vagyis a szervezetebb, gazdaságosabb üzemeltetés modelljének kialakítása a városüzemeltetés területén. A Cultacross projekt elsősorban a térség közös kulturális pozicionálását hivatott segíteni, legfőképpen Győr és Dunaszerdahely együttműködésével. A rendszeres interakciók a résztvevő települések önkormányzatai és kulturális szakemberei között valósulnak meg, fő céljuk pedig a közös megjelenéssel és közös rendezvények szervezésével a látogatószám emelése, a turisztikai bevételek növelésével párhuzamosan. A két győri projekt esetén tehát Győr vezető szerepét érdemes hangsúlyoznunk, a projektek révén a Szigetköz és a Csallóköz településeinek vezetői, városüzemeltetési, illetve kulturális szakemberei közti kapcsolatok egyre rendszeresebbé válnak, a várostérségben pedig optimálisabb szervezési rendszerek alakulhatnak ki, melyek végső soron Győr és vonzáskörzete gazdasági mutatóit is javíthatják. Az ismertetett projektek alapján Győr határon túli vonzáskörzetének fő eleme, s egyben a város fontos partnere Dunaszerdahely (arrabona.eu/builcogreen 2019, arrabona.eu/cultacross 2019).

Szegeden szintén két futó INTERREG pályázatot találtunk, Győrhez hasonlóan a határ menti együttműködések kategóriájában. A kulturális FILMY projekt célja, hogy a térségben intézményesített együttműködés jöjjön létre a filmművészet területén, mely közös kulturális és oktatási programokat eredményez. A projekt elsősorban Szabadka és Szeged filmes és kulturális szervezeteinek együttműködésére épül. Az Újvidéki Egyetem vezetésével és Szeged aktív közreműködésével valósul meg a másik vizsgált projekt, mely az intenzív csapadékvíz és villámárvíz monitoring-, előrejelző- és online tájékoztató-, valamint figyelmeztető rendszer létrehozására irányul a magyar-szerb határ menti régió városaiban. Szeged projektjei tehát kulturális és városüzemeltetési fókuszúak, a város pedig Szabadka és Újvidék felé fejti ki hatását. Fontos hangsúlyozni, hogy az előcsatlakozási alapokból finanszírozott projektek Szerbia európai uniós csatlakozásának támogatására is szolgálnak (interreg-ipa-husrb.com/hu/projectek 2019).

A vizsgált nagyvárosok INTERREG projektjeivel kapcsolatos adatgyűjtés során tehát két város esetében került feltárára határ menti együttműködés keretében megvalósuló projekt. A másik négy nagyváros is résztvevője INTERREG projektnek, azonban nem határ menti, hanem transznacionális együttműködésekben érdekeltek (pl. Duna-projektek), melyek közvetlen vonzáskörzetükre nem hatnak.

Érdekes, hogy a két határ menti együttműködésben érdekelt város (Győr és Szeged) nem tud felmutatni interregionális vagy transznacionális projektben való részvételt, holott ez jól kiegészíthetné határ menti hatásukat a nemzetközi ki-

sugárzás lehetőségével. A vizsgált projektek keretében a hat nagyvárosból egyedül Győr vesz részt vezetőként a projektekben (egyszerre kettőben is), a többi város partneri státuszban van. Ennek azért is lehet jelentősége, mert egy ilyen projekt irányításával a város a térségszervezés fontos mozgatójává léphet elő, határon túli térségének szereplőit koordinálhatja, irányíthatja, s ezáltal erősítheti azok városhoz való kötődését. Ráadásul ezek a projektek nem csak a városhatáron túli kormányzási dimenziót erősíthetik, hanem az új szereplők bevonására is lehetőséget nyújthatnak (egyetemek, civil szervezetek, szolgáltató cégek stb.).

A vizsgált nagyvárosokat érintő INTERREG projektek feltérképezése megfelelő alkalmat teremt számunkra, hogy megnézzük, vajon a nagyvárosi önkormányzatok milyen más szervezetekkel működnek együtt, s vonják be azokat a nagyvárosi kormányzás folyamatába. Az 1. ábrán látható, hogy a nagyváros önkormányzata optimális esetben bevonja a civil, a gazdasági szféra, a helyi kutatás-fejlesztési kör szereplőit, továbbá az állami szervezetek annak érdekében, hogy minél jobban bővítse a nagyvárosi kormányzásba bevont érintettek körét. A 6. táblázatban összegezzük, hogy ennek mennyiben felelnek meg az általunk vizsgált nagyvárosok az INTERREG projektjeik összetétele alapján. A táblázatban csak azokat a projektpartnereket tüntettük fel, melyek nem maguk az érintett önkormányzatok, illetve az önkormányzatok által működtetett intézmények, vállalkozások (pl. önkormányzati fenntartású színházak, mozik, kulturális intézmények, helyi közszolgáltató vállalatok).

6. táblázat: A nagyvárosok projektpartneri
The project partners of large cities

<i>város</i>	<i>projekt</i>	<i>projektpartner</i>
Győr	Cultacross	Magántulajdonú kulturális vállalkozás
	Builcogreen	Nincs
Debrecen	String	Agrár-érdekképviseleti szervezet, élelmiszeripari vállalkozások szervezetei, klaszterei, egyetemek, kutatóintézetek
Miskolc	REBUS	Energiaügynökség, regionális fejlesztési ügynökségek, innovációs központ
	TRAM	Fejlesztési ügynökség
Nyíregyháza	CBCMC	Hírközlési szakmai szervezetek
	CITYWALK	Kutatóközpont, innovációs egyesület, egyetemek, regionális fejlesztési ügynökségek
Pécs	SHARE	Egyetemek, regionális fejlesztési ügynökségek
Szeged	FILMY	Nincs
	Villámárvíz	Egyetemek

Forrás: saját szerkesztés az érintett városok projektjeiről készített adatbázis alapján

A felsorolás alapján látható, hogy a nagyvárosok széles körben vannak be-tőlük független projektpartnereket is Interreg projektjeik megvalósításába. Elmondható, hogy a K+F-intézmények (egyetemek, kutatóközpontok), továbbá a regionális fejlesztési ügynökségek (többnyire állami szervként) gyakori résztvevői ezen együttműködéseknek, melyet indokolhat az általuk birtokolt speciális szak-tudás. A gazdasági szereplők zömmel valamilyen érdekképviselői szervezeten, klaszteren keresztül kapcsolódnak be az egyes projektek megvalósításába, bár láthatunk példát arra is, hogy valamely gazdasági szereplő közvetlenül projekt-partnerként jelenik meg. Az egyes projektek profiljába illeszkedő civil szerveze-tek elvéve kerülnek bevonásra. Itt szükséges ugyanakkor megjegyezni, hogy a projektpartneri státuszú együttműködőkön túl az egyes projektekbe sok esetben számtalan más szervezet tud bekapcsolódni a megvalósult rendezvényeken, kép-zéseken, disszeminációs tevékenységen keresztül.

Összegzés, kitekintés

A tanulmányban feltárássra került a határ menti magyar nagyvárosok kormányzá-sának fő intézményi keretei, továbbá a kapcsolódó projektszintű együttműködé-sek. Elmondható, hogy az Európai Unió különböző eszközökkel ösztönzi a határ menti térségekben lévő nagyvárosok kormányzási tevékenységét, így megterem-tette a szükséges jogi kereteket, továbbá különböző pályázati lehetőségeken ke-resztül pénzügyi ösztönzőket is biztosít az együttműködések katalizálása érde-kében. A magyarországi jogi szabályozás is lekövette az európai uniós keretek ki-alakítását, így ma sem jogi, sem szabályozási akadály nincs a határ menti térsé-gekben lévő magyar nagyvárosok kormányzását erősítő szervezetek létreho-zásának, projektszintű együttműködések kialakításának.

Az első két kutatási kérdésre, miszerint léteznek-e formalizált intézmé-nyi keretei a határ menti magyar nagyvárosok kormányzásának, továbbá együttműködnek-e a intézményesített módon a magyar nagyvárosok határon túli vonzáskörzetük településeivel, szervezeteivel, a következő választ adhat-juk: noha megfelelő feltételrendszerek alakultak ki, nagyvárosaink többsége mégsem él a lehetőségekkel. A vizsgálat bizonyította, hogy az első indikátor-ként kiválasztott EGTC tagság mindössze a vizsgált nagyvárosok felében áll fenn, ezek közül valódi aktivitást mindössze két nagyváros (Pécs és Győr) mu-tat. Pécs jó példával jár elöl a nem önkormányzati szereplők bevonását illető-en is. Noha Magyarországon 24 EGTC működik, a vizsgált nagyvárosokat mind-össze három érinti. Érdeemes hangsúlyozni, hogy a kimaradó nagyvárosok (Debrecen, Szeged, Miskolc) mindegyike rendelkezik a határ túloldalán olyan potenciális partnerrel, mellyel összefogva képes lenne formalizált intézményi keretet létrehozni a határtérségben lévő szereplők bevonása, együttműködé-sek kialakítása érdekében.

A tanulmány elején feltett harmadik és negyedik kutatási kérdésre (léteznek-e olyan projektjellegű együttműködések, melyek erősítik a határ menti nagyvárosok kormányzási tevékenységét, továbbá milyen mértékben vonják be ezekben a nem kormányzati szereplőket?) a projektalapú együttműködések vizsgálatának eredményei adnak választ. A kép ez esetben kedvezőbbnek tűnik, hiszen a hat nagyváros valamilyen módon összesen tíz INTERREG projektben vesz részt a jelenleg futó 2014-2020-as időszakban, ami reményt jelent arra nézve, hogy a nagyvárosok affinitással rendelkeznek más városokkal, területi egységekkel történő nemzetközi együttműködések lebonyolítására. Árnyalja a képet ugyanakkor, hogy ezek közül mindössze három olyan projekt van, mely határ menti térségben valósul meg, s azok két nagyvároshoz (Győr és Szeged) kötődnek. INTERREG projektben vezető szerepet kizárólag Győr tölt be, a kisal-földi megyeszékhely két projekt esetében is ilyen minőséggel rendelkezik. A projektpartnerek listája ugyanakkor változatos: ezekben az együttműködésekben a nagyvárosok bevonják a gazdasági szféra képviselőit, a K+F-szervezeteket, az állami szerveket, és mérsékelt aktivitással ugyan, de a civil szféra szereplői is feltűnnek.

Összességében elmondható, hogy határ menti kormányzási struktúrák kiépítésében a vizsgált hat nagyvárosból kettő (Miskolc, Debrecen) semmilyen aktivitást nem mutat a meghatározott indikátorok alapján, Nyíregyháza esetében a formális keret ugyan létrejött, de valódi aktivitás nem tapasztalható. A nagyvárosok vizsgálata alapján Győr emelkedik ki, hiszen formális együttműködést irányít, továbbá a határ menti térségben több projektben is irányító szerepet tölt be (7. táblázat).

Véleményem szerint a jövőben a magyar nagyvárosoknak nagyobb hangsúlyt szükséges helyezniük határ menti kormányzásuk erősítésére, természetes vonzáskörzetük szervezésére, koordinálására. Mivel a jogi feltételrendszer biztosított, továbbá léteznek anyagi ösztönzők is, adott a lehetőség nagyvárosok számára, hogy akár formális együttműködés, akár projektalapú kooperáció keretében bevonják vonzáskörzetük településeit és szereplőit a térség kormányzásába. Mindezek megvalósításához a teljesség igénye nélkül az alábbi intézkedések megtétele erősítheti a határ menti magyar nagyvárosok kormányzását:

7. táblázat: A vizsgálat eredményeinek összessége
Summary of the results

	Győr	Debrecen	Miskolc	Nyíregyháza	Pécs	Szeged
EGTC tagság	X			X	X	
INTERREG futó határ menti projekt	X					X
INTERREG futó projekt	X	X	X	X	X	X

- Kezdeményező, proaktív hozzáállás és attitűd a nagyváros önkormányzata részéről;
- Sokszereplős, működő EGTC-k létrehozása a határtérségekben, a határon túli kiemelt partnerek azonosítása és bevonása, a határ menti térség közös fejlesztési igényeinek azonosítása;
- Az EGTC-k tagságának szélesítése, az önkormányzati szereplők mellett a térségi felsőoktatási intézmények, civil szervezetek, gazdasági érdekképviseleti szervek stb. bevonása;
- Az európai uniós források feltérképezése és lehívása az INTERREG és más pályázati lehetőségeken keresztül, olyan projektek előkészítése és végrehajtása, melyek révén sűrűsödnek a határ két oldalán lévő szereplők egymás közti interakciói.
- Felkészülés a 2021-2027-es európai uniós költségvetési időszak határ menti együttműködést támogató forrásainak lehívására.

Jegyzetek

- 1 Magyarországon még Kecskemét és Székesfehérvár rendelkezik 100 000 főt meghaladó, illetve megközelítő lakosságszámmal, ezek azonban földrajzi helyzetükből fakadóan nem rendelkeznek határon átnyúló vonzáskörzettel.
- 2 Végül a győztes a hazai viszonylatban középvárosnak számító Veszprém lett, így ez a város viseli 2023-ban az Európa Kulturális fővárosa címet.

Irodalomjegyzék

- Bajmócy Z. (2011): *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe*. JATEPress, Szeged
- Balázs I. (2014): Franciaország térszerkezetének átalakítása és a városi térségek kezelésének eszköztendenczei a várospolitikai keretek között. In: Hardi T., Somlyódy P. (szerk.): *Városfejlesztési trendek és állami szerepek*. Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr, 112–133.
- Carayannis, E. G., Barth, T. D., Campbell, D. F. J. (2012): The quintuple helix innovation model: Global warming as a challenge and driver for innovation. *Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 2., 1–12. <http://doi.org/dz5p>
- Carayannis, E. G., Campbell, D. F. J. (2012): Mode 3 knowledge production in quadruple helix innovation systems. *Springer Briefs in Business*, 7., 1–63. <http://doi.org/d5fjdh>
- Enyedí Gy. (2012): *Városi világ*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Etzkowitz, H., Leydesdorff, L. (1996): The triple helix of university–industry–government relations: A laboratory for knowledge based economic development. *EASST Review*, 1., 11–19.
- Etzkowitz, H., Leydesdorff, L. (2000): The dynamics of innovation: From national systems and „Mode 2” to a Triple Helix of university–industry–government relations. *Research Policy*, 29., 109–123. <http://doi.org/ckvg76>
- Faragó L. (2006): A városokra alapozott területpolitika koncepcionális megalapozása. *Tér és Társadalom*, 2., 83–102. <http://doi.org/czm7>
- Feiock, R. C. (2004): Introduction: Regionalism and institutional collective action. In: Feiock, R. C. (ed.): *Metropolitan Governance: Conflict, Competition and Cooperation*. Georgetown University Press, Washington D.C., 3–16.

- Fekete D. (2017a): A Modern Városok Program elemzési lehetőségei. *Polgári Szemle*, 1-3., 94–105. <http://doi.org/czk9>
- Fekete D. (2017b): Az Arrabona EGTC mint a győri nagyvárosi gazdasági kormányzás egyik lehetséges szervezeti kerete. In: Széchenyi István Egyetem (szerk.): *Új Nemzeti Kiválóság Program 2016/17 Tanulmánykötet*. Széchenyi István Egyetem, Győr, 117–125.
- Fekete D. (2017c): Európai járműipari térségek gazdasági kormányzási modelljei. *Tér és Társadalom*, 3., 125–142. <http://doi.org/czm8>
- Fekete D. (2017d): Nagyvárosi régiók gazdasági kormányzása. *Új megközelítések európai járműipari központok elemzésével*. Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori iskola, Győr
- Heintel, M., Weixlbaumer, N., Debre, B. (2015): Védett területek mint a határon átnyúló együttműködés tényezői? Reflexiók az osztrák–magyar határ mentén lebonyolított ETE-projekt tapasztalatai alapján. *Tér és Társadalom*, 4., 117–138. <http://doi.org/dz5q>
- Horváth M. T. (2015): Megszabva. Városi kormányzás másutt és itthon. *Tér és Társadalom*, 2., 43–66. <http://doi.org/b96q>
- Horváth M. T. (2002): *Helyi közszolgáltatások szervezése*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, Pécs
- Lefèvre, C. (1998): Metropolitan government and governance in western countries: A critical review. *International Journal of Urban and Regional Research*, 1., 9–25. <http://doi.org/c4km73>
- Mezei, I., Tóth, P. (2008): A települési és területi önkormányzatok kapcsolatai a magyar–szlovák határ mentén. *Tér és Társadalom*, 3., 51–80. <http://doi.org/dz5r>
- Moon, M. J. (2001): Cultural governance. A comparative study of three cultural districts. *Administration & Society*, 4., 432–454. <http://doi.org/dw6qh7>
- Nelson, A. C., Foster K.A. (1999): Metropolitan governance structure and income growth. *Journal of Urban Affairs*, 3., 309–324. <http://doi.org/drj4mm>
- Oakerson, R. J. (2004): The study of metropolitan governance. In: Feiock, R. C. (ed.): *Metropolitan Governance: Conflict, Competition and Cooperation*. Georgetown University Press, Washington D.C., 17–45.
- Pálné Kovács I. (1999): *Regionális politika és közigazgatás*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, Pécs
- Pálné Kovács I. (2008): Az új várospolitika kormányzási filozófiája. *Tér és Társadalom*, 1., 45–57. <http://doi.org/c2bn>
- Pálné Kovács I. (2010): Városi terek kormányzása és a városi rezsimek. Egy induló kutatás margójára. *Tér és Társadalom*, 4., 3–27. <http://doi.org/cznb>
- Pálné Kovács I. (2015): Helyi tudás, helyi kormányzás, helyi fejlesztés. *Magyar Tudomány*, 2., 150–158.
- Rechnitzer J. (2019): Nagyvárosok a magyar területi politikában és fejlesztésben a rendszerváltástól napjainkig. *Tér és Társadalom*, 1., 3–26. <http://doi.org/c85m>
- Schmitt, T. (2011): Cultural Governance as a conceptual framework. *MMG Working Paper*, 11–02, Göttingen
- Somlyódy Péter E. (2008): A városi térségek a közigazgatási struktúra és a „governance” keresztmetszetében. *Tér és Társadalom*, 1., 27–43. <http://doi.org/czmb>
- Somlyódy Péter E. (2011): Az agglomerációk jelentőségének változása az államszervezés és a városi kormányzás szempontjából. *Tér és Társadalom*, 3., 27–59. <http://doi.org/cznc>
- Stone, C. (1989): *Regime Politics: Governing Atlanta, 1946–1988*. University Press of Kansas, Lawrence
- Stone, C., Sanders, H. T. (1987): *The Politics of Urban Development*. University Press of Kansas, Lawrence
- Sybert, R. (1999): Models of regional governance. In: Kemp, L. R. (ed.): *Forms of Local Governance: Handbook on City, County and Regional Option*. McFarland Company Inc., Publisher, Jefferson, North Carolina, 172–185.
- Vas Zs. (2012): Tudásalapú gazdaság és társadalom kiteljesedése. A Triple Helix továbbgondolása – a Quadruple és Quintuple Helix. In: Rechnitzer J., Rácz Sz. (szerk.): *Dialogus a regionális tudományról*. Széchenyi István Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola – Magyar Regionális Tudományi Társaság, Pécs, 198–207.

Dokumentumok, honlapok

2007. évi XCIX. törvény az európai területi együttműködési csoportosulásról. Magyar Közlöny, 2007., <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0700099.TV>
2010. évi CXXVI. törvény a fővárosi és megyei kormányhivatalokról, valamint a fővárosi és megyei kormányhivatalok kialakításával és a területi integrációval összefüggő törvénymódosításokról, Magyar Közlöny, 2010., <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1000126.TV>
2014. évi LXXV. törvény az európai területi társulásról. Magyar Közlöny, 2014. 168. szám, <http://egtc.kormany.hu/download/0/22/d0000/Magyar%20K%C3%B6z%C3%B6ny.pdf>
- A Kormány 485/2017. (XII. 29.) Korm. rendelete az európai területi társulással kapcsolatos jóváhagyási és nyilvántartásba vételi eljárás részletes szabályairól. Magyar Közlöny, 2017. 231. szám, <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK17231.pdf>
- Az Európai Parlament és a Tanács 1082/2006/EK rendelete (2006. július 5.) az európai területi együttműködési csoportosulásról. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2006. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32006R1082&from=HU>
- Az Európai Parlament és a Tanács 1302/2013/EU rendelete (2013. december 17.) az európai területi együttműködési csoportosulásról szóló 1082/2006/EK rendeletnek a csoportosulások létrehozásának és működésének egyértelművé tétele, egyszerűsítése és javítása tekintetében történő módosításáról. Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2013. https://portal.cor.europa.eu/egtc/Legalframework/Documents/HU_revision.pdf
- egtc.kormany.hu (2018): Mi az az ETT (EGTC)? <http://egtc.kormany.hu/mi-az-az-ett-egtc>
- <http://egtc.kormany.hu/terkepek>
- <http://www.arrabona.eu/cultacross.html>
- <http://www.arrabona.eu/index.html>
- <http://www.arrabona.eu/builcogreen>
- <http://www.terport.hu>
- <http://www.interreg-danube.eu/approved-projects/ACCELERATOR>
- <http://www.interreg-danube.eu/approved-projects/agrigo4cities>
- <http://www.interreg-danube.eu/approved-projects/citywalk>
- <http://www.interregeurope.eu/crehub/>
- <http://www.interreg-ipa-husrb.com/hu/projectek/>
- <http://www.nyir-szat.eu/egtc-ett/>
- <http://www.skhu.eu/tamogatott-projektek/cross-border-conscious-media-consumption>
- <https://www.interreg-central.eu/Content.Node/SlowFood-CE.html>
- <https://www.interregeurope.eu/rebus/>
- <https://www.interregeurope.eu/share/>
- <https://www.interregeurope.eu/string/>
- <https://www.interregeurope.eu/tram>
- <https://www.pannonegtc.eu/hu/map>
- <http://palyazat.gov.hu>
- United Nations (2016): *Demographic Yearbook*. United Nations, New York